विश्वगोपाल लम्सालको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

एम्.ए दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

विजया शर्मा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

२०६९

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली एम्.ए. (शैक्षिक वर्ष २०६५/२०६६) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी विजया शर्माले **विश्वगोपाल लम्सालको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको यो शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधकार्यसँग म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्नका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति:२०६९/०९/१८

उपप्रा.रजनी ढकाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,

नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्रा विजया शर्माले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम्.ए.) मा नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको **विश्वगोपाल लम्सालको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख, प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम ....

२. शोधनिर्देशक, उपप्रा. रजनी ढकाल ....

३. बाह्य परीक्षक, प्रा. केशव सुवेदी ....

मितिः २०६९/१०/४

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु रजनी ढकालको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्या र अड्चनहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिँदै सही पथप्रर्दशन गराएर अगि बढ्न उत्प्रेरित गरी कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनु भएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता एवम् श्रद्धा व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सामग्री सङ्कलन गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनु हुने श्री विश्वगोपाल लम्सालप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा विविध कार्यव्यस्ततालाई परवाह नगरी आफ्नो अमूल्य समय निकालेर निर्देशन सुझाव तथा सल्लाह दिई उत्प्रेरित गर्नुहुने आदरणीय गुरुवर्ग तथा प्रस्तुत विषयमा शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मलाई बारम्बार घचघच्याएर स्नातकोत्तर अध्ययनसम्म पुऱ्याउनु हुने तथा आर्थिक व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा ल्याई पुऱ्याउने पिता विष्णुप्रसाद दाहाल, माता पवित्रादेवी दाहाल, दाजु विनोद कुमार दाहाल, तथा दिदीहरू अन्जु दाहाल र अमृता दाहालप्रति म आजीवन ऋणी रहने छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय र मदन पुस्तक गुठीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी शोधकार्यमा सामग्री सङ्कलन गर्न तथा शोधनायकका बारेमा विविध जानकारी उपलब्ध गराइदिन सहयोग गर्ने आदरणीय गुरुहरू केशवप्रसाद उपाध्याय, तारानाथ शर्मा, निर्मोही व्यास, प्रतिमा दाहाल र सुशीला शर्माप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै आफ्नो अमूल्य समय दिएर यस शोधपत्रमा भाषा सम्पादन गरी सहयोग पुऱ्याउने साथी खगेद्र सिग्देलप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । शोधकार्यमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने दिदी उर्मिला दाहाल, बहिनी पूजा शर्मा, गंगा शर्मा, साथीहरू भरत घिमिरे, मञ्जु दाहाल लगायतका सम्पूर्ण साथीहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

विजया शर्मा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि.कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति . २०६९/०९/१६

सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची

सङक्षिप्त रूप		पूर्ण रूप
ई	-	ईस्वी सन्
उ.मा.वि	-	उच्च माध्यमिक विद्यालय
एम्.ए	-	मास्टर्स अफ आर्टस
काठ.	-	काठमाडौँ
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	-	दोस्रो संस्करण
नि.मा.वि.	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.के.शि.वि.	-	नेपाली केन्द्रीय शिक्षण विभाग
प्रा.	-	प्राध्यापक
प्रा.डा.	-	प्राध्यापक डाक्टर
पृ.	-	पृष्ठ
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
सम्पा.	-	सम्पादक

विषय सूची

पृष्ठ संख्या

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय १-६

१.१ विषय परिचय १
१.२ समस्या कथन २
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य २
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा ३
१.५ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व ४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन ५
१.७ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि ५
१.७.१ सामग्री सङ्कलन ५
१.७.२ शोध विधि ६
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा ६

दोस्रो परिच्छेद : विश्वगोपाल लम्सालको जीवनी ७-१७

२.१ विषय परिचय ७
२.२ वंश परम्परा ७
२.३ जन्म र जन्मस्थान ७
२.४ बाल्यकाल ८
२.५ उपनयन संस्कार ८
२.६ शिक्षादीक्षा ८
२.७ दाम्पत्य जीवन र छोराछोरी ९
२.८ पारिवारिक वियोग ९
२.९ आर्थिक अवस्था १०
२.१० बसोबास १०
२.११ कार्यक्षेत्र १०
२.१२ साहित्यलेखन ११
२.१२.१ प्रेरणा र प्रभाव ११
२.१२.२ लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशित कृतिहरू १२

२.१३ पुरस्कार तथा सम्मान १३
२.१४ राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय भ्रमण १३
२.१५ रूचि तथा स्वभाव १४
२.१६ साहित्यिक मान्यता र जीवन दर्शन १४
२.१७ निष्कर्ष १६

तेस्रो परिच्छेद : विश्वगोपाल लम्सालको व्यक्तित्व १८-२८

३.१ विषय परिचय १८
३.२ निजी व्यक्तित्व १९
३.२.१ आन्तरिक व्यक्तित्व १९
३.२.२ बाह्य व्यक्तित्व २०
३.३ स्रष्टा व्यक्तित्व २०
३.३.१ उपन्यासकार व्यक्तित्व २१
३.३.२ गीतकार व्यक्तित्व २२
३.३.३ खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व २२
३.३.४ नाटककार व्यक्तित्व २३
३.३.५ मुक्तक व्यक्तित्व २३
३.३.६ निबन्धकार व्यक्तित्व २४
३.४ साहित्येतर व्यक्तित्व २४
३.४.१ शिक्षक व्यक्तित्व २४
३.४.२ प्रशासन व्यक्तित्व २४
३.४.३ चिन्तनशील व्यक्तित्व २५
३.४.४ बहुभाषी व्यक्तित्व २५
३.५ जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक लेखनबीच अन्त : सम्बन्ध २६
३.६ निष्कर्ष २७

चौथो परिच्छेद : विश्वगोपाल लम्सालको कृतित्व २९-८०

४.१ विषय परिचय २९
४.२ विश्वगोपाल लम्सालका उपन्यासको अध्ययन २९
४.२.१ 'आवरण' उपन्यासको विश्लेषण ३०
४.२.२ 'प्रतिशोध' उपन्यासको विश्लेषण ३५
४.२.३ 'अन्तिम परिच्छेद' उपन्यासको विश्लेषण ४५

४.२.४ 'कलंकिनी' उपन्यासको विश्लेषण ५३
४.२.५ 'सम्बन्ध' उपन्यासको विश्लेषण ५८
४.३ विश्वगोपाल लम्सालको खण्डकाव्यको अध्ययन ७०
४.३.१ 'असह्य प्रेम' खण्डकाव्यको विश्लेषण ७०
४.४ विश्वगोपाल लम्सालको नाटकको अध्ययन ७४
४.४.१ 'रसिक बूढो अन्योलमा' नाटकको विश्लेषण ७४
४.५ निष्कर्ष ७९

पाँचौं परिच्छेद : सारांश र निष्कर्ष ८१-८८

५.१ सारांश ८१
५.२ निष्कर्ष ८५
५.३ अध्ययनका सम्भावित क्षेत्रहरू ८६
५.४ सन्दर्भ सामग्री सूची ८७